

מה לתודעה מגדרית ולהנחיית הורים?

ד"ר אראלה למדן¹

סטודנטית שנה ב' במסלול להנחיית הורים אומרת לי: "אחרי השיעור הקודם החלטתי שאני חייבת להמשיך וללמוד על הנושא"

אני: "מה היה בשיעור הקודם שהביא אותך לאמירה זו?"

"האמירה של זהרה (שם בדוי) שלעולם היא לא תאפשר לבת שלה ללכת לגן ילדים בו יעבוד גבר. זה הדליק אצלי נורה אדומה, הבנתי שזה לא הגברים שלא רוצים לעבוד בחינוך, זה נשים שלא נותנות לגברים להצטרף לשורות המכוננים לגיל הרך מפחד מפני פדופיליה".

ואני, המנחה, נזכרת בסטודנט שלמד אצלי במכללת אחוה, שהיה הסטודנט היחיד בכיתה של סטודנטיות ורצה לעבוד כגן לגיל הרך. אחרי שסיים את הלימודים פתח רשת של גני ילדים פרטיים עם הצלחה עסקית וחינוכית בולטת.

אני נזכרת בחניך שלי שאחרי השירות הצבאי החליט לעבוד עם ילדי גן בקיבוץ. זכור לי עד כמה הילדים היו קשורים אליו ועד כמה הוסיפה נוכחותו ערך מוסף לדינאמיקה החינוכית בגן ובאופן בולט, לבנים שבגן.

מזה חמש שנים אני מובילה קורסים במגדר ובהורות ב"במרכז להורות משמעותית" באשדוד, ובשנה האחרונה אף ב"בית הספר להורות ומשפחה" במכללת קיי. בכל שיעור אני נוכחת מחדש עד כמה המודעות למגדר מרחיבה את עולמם התודעתי של המשתתפות והמשתתפים.

למה? למה חשוב לשלב מודעות מגדרית בבית ספר להורות? למה נחוצה מודעות למגדר למנחי קבוצות הורים?

אני נשענת על הגישה של סנדרה בס (פסיכולוגית אמריקאית) הטוענת לאנדרוגניות פסיכולוגית, שמשמעותה, הרחבה של ספקטרום היכולות ואפשרויות הבחירה של בנות ובנים מעבר למה שנהוג לשייך לגברים או לנשים. שהרי החלוקה נשים / גברים היא חלוקה פיזיולוגית, ואילו תכונות אחרות, שאינן פיזיות, "הולבשו" גם הן על החלוקה הפיזית על פי נורמות חברתיות ותרבותיות קיימות. תכונות ואפיונים אלה ניתנים לשינוי, בעיקר בזכות השינויים הקורים בחברה ובתרבות. אם נאפשר, למשל, גם לבנים וגם לבנות להרחיב את רפרטואר העיסוקים והמקצועות, נאפשר לכל אחד ואחת מהם להעשיר את עצמו במרחבים ובתחומי עניין רבים ולא להיעצר בתחומים שהוגדרו מגדרית כתואמי גברים או נשים. בבתי ספר למנחי הורים אנו פוגשים בעיקר נשים, להערכתך, חשוב לחולל שינוי ולנהל קמפיין המזמין גברים להשתלב במקצוע מאתגר זה, וזאת על מנת שבייצוג ובנוכחותם של מנחי קבוצות הורים יעבור המסר שהורות וגידול ילדים הוא תחום שיויוני באחריות שני המגדרים.

מדוע חשוב שמנחי הורים יהיו מודעים לשאלות מגדריות בנוסף לידע על התפתחות פסיכולוגית של ילדים ונוער ובנוסף לשליטה במיומנויות הנחייה?

מהו המודל אליו אנו מכוונים בהכשרת מנחי הורים?

¹ ד"ר אראלה למדן, אראלה למדן- ד"ר לסוציולוגיה חינוכית, חוקרת של התרבות הנשית, מטפלת NLP מרצה

על פי החזון של המרכז להורות משמעותית באשדוד, מנחה הורים הוא איש/אשת מקצוע שמעצם/ה את ההורים בתפקידיהם ההוריים, מתוך הבנה ואמונה שההורים הם בעלי התפקיד המשמעותי ביותר בבניית החוסן וההתפתחות התקינה של הילד/ה ושל המתבגר/ת. אמונתי היא, כי לכל אדם יש פוטנציאל לחוסן אישי וכל אחד שואף להגשים את יכולותיו. האנרגיה זורמת אל המקום שבו תשומת הלב מתמקדת. ככל שנפתח את המנחים לאפשרויות ולנושאים רלוונטיים נוספים ונרחיב את תחומי הידע וההתעניינות שלהם, האנרגיה בעבודתם תזרום לשם.

בקבוצות הורים לומדים שמימוש הפוטנציאל של הילדים, תחילתו בבית, באווירה של קבלה, עידוד, אהבה ואמונה ביכולת של הילדים להגיע לאן שישאפו.

תפקיד המנחה הוא להנחות את ההורים כיצד לפתוח בפני ילדם עולם רחב ומגוון, עולם בו הוא יכול לבחור את הדרך לממש את הפוטנציאל הגלום בו ללא מגבלות מגדריות. מערכת האמונות והרגשות של הילדים מעוצבת על ידי החברה בה הם גדלים, מתנסים, מתפתחים ומתקדמים בחיים. ההורים נוטעים בילדיהם את אמונותיהם ותפישות עולמם, וכך לומדים הילדים מי הם בעולם וכיצד העולם מתנהל. שדה ההתנסויות המשמעותי והאינטנסיבי הוא בית ההורים ואחריו החברה.

על פי המודל של יורי ברופנברנר (1989): בני המשפחה מספקים לילדים את ההזדמנויות הראשונות ליצור יחסים חברתיים. לאופי הרגשי של יחסים אלה יכולות להיות השפעות מרחיקות לכת-על סקרנותם, על גישתם לפתרון בעיות ועל יחסי הגומלין שלהם עם בני גילם. המשפחה מספקת להם מודלים של התנהגות. מבנה המשפחה והתפקידים המוטלים על הילדים מקדמים את התפתחותן של תכונות מסוימות. התנהגותו של כ"א מבני המשפחה תלויה, בין השאר, בהתנהגותם של האחרים. מאפייני ההורים מסייעים בקביעת ההתנהגות של ילדיהם, ומאפייני הילדים משפיעים על התנהגות ההורים. במקביל, מנחי ההורים עשויים להשפיע על הורים-לומדים ולספק מודל לחיקוי. ככל שהם מודעים יותר לערך שוויון ההזדמנויות לשני המינים, כך הם יכולים להאיר את הנושא ולכוון את ההורים להתייחס אל ילדיהם עפ"י השאיפות של הילדים והפוטנציאל הגלום בהם, ללא מגבלות מגדריות.

בידול מושגי ומציאות חדשה

בתקופה המודרנית התרחבה שאלת הבדלי המינים מעבר להבדלים הביולוגיים ונוצרו מושגים מבחינים חדשים. לצד המושג "מיין" (sex) נוצרו מושגים כמו "מגדר" (gender), "מיניות" (sexuality), "מינניות" (sexism) ועוד. זהו ביטוי לעובדה שתפישת המין השתנתה במידה רבה ונוצרו התייחסויות חברתיות חדשות שאינן מזהות עוד את ההבדלים התרבותיים עם ההבדלים הביולוגיים. המושג **מין** מתייחד להבדלים הביולוגיים הגופניים, ואילו המושג **מגדר** מציין הבחנה חברתית ותרבותית בין המינים.

המחקר הסוציולוגי- הפמיניסטי מצביע על שלושה מאפיינים של מיקום האישה בחברה:

- א. **הבדל**- הן נמצאות בעיסוקים ובתפקידים אחרים מהגברים.
- ב. **אי-שוויון**- הן אינן שוות במעמדן לגברים, עיסוקיהן נמוכי-מיצב, התגמולים שהן מקבלות נמוכים יותר וההזדמנויות לקידום ומימוש עצמי מעטות בהשוואה לגברים.
- ג. **דיכוי**- היחסים בין נשים לגברים הם יחסי כוח, הנשים מוגבלות, ולעיתים מנוצלות, ואפילו מושפלות על ידי הגברים. את הדיכוי ניתן לראות בצמצום אפשרויות הניעות בתעסוקה, וביצירת

המידור על ידי הגברים בין הבית ועולם העבודה, תוך התעלמות מכך שהאישה היא זו שנושאת בנטל עבודות הבית וגידול הילדים. (שלסקי 2000).

להערכתי יש למקד את הקורס במגדר והורות בחמישה נושאים:

1. נשיות וגבריות
 2. אימהות ואבהות
 3. אלימות והטרדה מינית/התעללות מינית וקשר ההשתקה.
 4. מסרים של חינוך מגדרי במערכת החינוך.
 5. נשים ואמהות בעולם העבודה.
- אציג בקצרה תכנים מרכזיים בכל נושא.

1. נשיות וגבריות

פילוסופיה גברית היא חוצת גבולות ומתארת את הגבר כעליון על האישה. על פי נרדי 1992: הנחות היסוד לעליונות גברית הן:

להיות גבר=להיות עליון

ניצחון=חיים/ הפסד=מוות

גברי הוא כל מה שלא נשי

ביטויי חולשה הם ביטויים לחוסר גבריות

שבירת שיאים היא שיא הגבריות.

אביא כאן דוגמא לזיכרון ילדות של גבר בן 40 שסופר בעת שיחה טיפולית, בזיכרון זה בא לידי ביטוי הפחד שלו מכישלון. נראה שכישלון בעיניו הוא ביטוי לחולשה, וחולשה מבטאת גם החלשה בעוצמה הגברית. "כשהייתי מספר לאבא על כישלונות, הוא היה ממש נכנס ללחץ. נבהלתי מהדאגה שלו. הבנתי שכשילון זה דבר נורא. תפסתי מהר מאד, שאל אבא אני יכול לבוא רק עם הישגים וניצחונות." (נרדי, 1992: עמ' 54).

בחלק זה אסביר איך התפתח המיתוס של העליונות הגברית.

הכל מתחיל, כמובן בגוף ובתפקודי ההולדה הטבעיים הייחודיים לנשים. נראה כי עקב העובדה שגופה של האישה ותפקודיו מעורבים יותר ובמשך זמן רב יותר ב"הליכי יצירת חיים", היא נתפסת כקרובה יותר לטבע, בניגוד לפיזיולוגיה של הגבר, אשר יוצרת עבורו חופש רב יותר לעסוק בענייני תרבות. דהיינו, גוף האישה נידון להולדת חיים ותו לא, ומנגד, הזכר, החסר יכולות יצירה שכאלו, חייב (או שקיימות בפניו האפשרויות) לבטא את תרומתו היצירתית באמצעות טכנולוגיה וסמלים. בעשותו כן הוא יוצר תרבות, דברים בני קיימא, בעוד האישה יוצרת רק יצורים בני תמותה – בני אנוש.

כל תרבות מכירה בהבדל בין פעולת הטבע לבין פעולת התרבות. התרבות יכולה ברוב המקרים להתעלות מעבר לתנאים הטבעיים ולהכפיף אותם למטרותיה. כך נתפסת התרבות נבדלת מן הטבע ואף עולה עליו. תחושה זו של נבדלות ועליונות נעוצה ביכולת ל"תְּרַבֵּת" את הטבע. (אורטנר 2007).

המודל האידיאלי לגבריות בעלת עליונות ושליטה היה דמות הקאובוי. הקאובוי מצטיין בעצמאות ובאומץ לב, ממעיט בדיבור, בעל שליטה עצמית מצילת חיים, בעיקר במצבי חירום. מחוספס, נעדר חמימות, מלוכלך, מתקשה לציית לכללים של סדר וניקיון המושלטים בדרך כלל על ידי האישה. הקאובוי הוא בודד, הוא אינדיבידואליסט. נוטה לדכא רגשות כמו: כאב, צער, עלבון וכל רגש שעלול להכשיל את המשימה. שליטתו העצמית היא מנגנון הישרדות, ללא שליטה עצמית לא יוכל לצוד.

גברי= כל מה שלא נשי, הפחד להיות נשי הינו אחד הפחדים המנחים את הגבר איך להיות "גבר אמיתי".

מסר שכיח ביותר שכמעט כל ילד מקבל הוא: "אל תבכה כמו ילדה". כי גבר אמיתי דוחה תכונות הנחשבות לנשיות שהן: רוך, עדינות, רגישות, חולשה גופנית. הורים לוחצים יותר על בנים לעמוד בסטנדרטים המתאימים למינם (Pleck 1981, בתוך נרדי שם, עמ': 61).

גבריות= בריחה מהבעת רגשות, כאב ומצוקה. ביטוי רגשות, ובעיקר רגשות של מצוקה, נחשב להתנהגות נשית, לכן גברים רבים נמנעים מכך. בהווה הגברית "תהיה גבר" משמעו "תהיה אמיץ". גילוי של פחד וחולשה עומד בסתירה לגבריות. אבל כשמכחישים את הפחד נכנעים בעצם לפחד מפני גילוי הפחד.

להיות גבר= להוכיח במעשים, לשבור שיאים, קיים רעב מאצ'ואיסטי לשבור שיאים. במהלך האבולוציה גברים תוכנתו להשיג שיאים במרוץ של החיים.

המחירים שמשלמים גברים על ביטויי הגבריות הסטריאוטיפית:

* וורקהוליזם והשתעבדות לעבודה.

* תחרותיות מוגזמת.

* פיקוח ושליטה באנשים באופן שיוצר ריחוק שלילי מהאנשים.

* מדידת הספקים ותכנון יתר מחסלים הנאה וספונטניות

* השתתפות מועטה בעבודות הבית הנתפסות כטריטוריה נשית.

בשונה ממה שנהוג לחשוב, נשים וגברים כאחד מעריצים באנשים תכונות של יושר, יכולת לאהוב ואחריות.

ממצא מעניין נוסף - נשים מאושרות הן לרוב שאפתניות, אסרטיביות, חכמות, פתוחות לחוויות חדשות, עליזות ובעלות חוש הומור; ואילו גברים השמחים בחלקם חשים בנוח במצבים של קשרים אינטימיים. גם הם פתוחים לחוויות חדשות. ובנוסף, שומרים על כושר גופני ויש להם על פי רוב כשורי מנהיגות.

ממצאים אלה מבליטים את השוני בין הראייה המגדרית הסטריאוטיפית, לבין הגישה השוויונית. זו האחרונה פותחת בפני שני המינים מרחב רחב יותר המאפשר שילוב של תפקידים, תכונות ויכולות "נשיים" ו"גבריים"

מנחי הורים שיביאו איתם להנחיה תפיסה חברתית רחבה הגורסת שהכל אפשרי לשני המינים, ללא דעות קדומות ומגבלות מגדריות, יוכלו לחולל השראה חברתית מאפשרת ומעצימה.

2. אימהות ואבהות

ארבעה נושאים עיקריים מעסיקים את הכותבים/ות בעשורים האחרונים:

1. התפתחות היכולות והכישורים האימהיים
2. יחסי אימהות ובנות
3. אימהות ואבהות
4. השפעת האימהות על מיצובן החברתי של נשים.
ארחיב מעט על כל אחד מהנושאים:

התפתחות היכולות והכישורים האימהיים

עיבוד הרגשות האמביוולנטיים של האם וקבלתם. על האם לוותר על הפנטזיה הכפולה- שלה כאם מושלמת, ושל תינוקה כתינוק מושלם, ולשאת את הכאב הבלתי נמנע שגורמת הכרה זו (הקר-פלגי 2003 : 273).

יחסי בנות ואימהות

אוטונומיה והיפרדות

אוטונומיה והיפרדות הן נושאים מרכזיים ביחסייהן של אימהות ובנות. התפישה המקובלת היא שלבנות קשה יותר להיפרד בגלל הקשר החזק עם האם שאיננה מעודדת היפרדות אצל הבת כפי שהיא מעודדת אצל הבן. על פי רוב התיאוריות הפסיכולוגיות אדם עצמאי נחשב "בוגר" ואילו אדם תלתי נחשב "ילדותי". התיאוריה הפמיניסטית הביאה לשינוי בתפיסה זו בכך שהגדירה יחסים תקינים כיחסי תלות הדדיים, שיש בהם קשר יחד עם אוטונומיה. כלומר היכולת להישאר חפשי בתוך קשר שיש בו תלות הדדית. "האתגר הוא למוג את ההתקשרות עם האוטונומיה, תוך קונפליקט מינימאלי." (פרידמן 2011 : 40). בכל גישה תיאורטית בנושא זה יש לשים לב האם הדיון לוקח בחשבון את נקודות הראות של האם או של הבת. צ'ודרו, פלאקס ודינרשטיין דנות באם מנקודת ראותה של הבת, ולא מנקודת הראות של האם. פרידמן מביאה בספרה (2011) גם את זווית הראייה של האם וגם של הבת.

אימהות פגומה

על פי פרויד, המיניות של האישה מתפתחת כתוצאה מכישלונה להיות גבר. לבן יש פין ולבת "אין". הילדה רואה באמה אחראית לפגם שלה, גם את אמה היא רואה כפגומה, לכן היא דוחה את אמה כאובייקט אהבה. היא מצפה לתינוק זכר כפיצוי על הפין האבוד. קנאת הפין ותסביך הגבריות על פי פרויד, הם גרעין בהתפתחות הזהות הנשית.
חרדת הסירוס היא הגרעין בהתפתחות הזהות הגברית (פרויד 1954).

קרן הורני (Karen Horney 1973), עמיתה של פרויד קבעה בנחרצות, כי הנשיות היא ראשונית ואינה תולדה של אי גבריות.

האם הטובה דיה (The Good Enough Mother) מול האם האידיאלית

האידיאליזציה של האמהות בתרבות המערבית היא פועל יוצא מהאחריות המיוחסת לאם על ידי החברה, כשבצדה השני מצויה הנטייה להאשים את האם בכל מה שקורה לילדיה. אמהות שאינן הולכות בתלם הדרישות של החברה סובלות לרוב מרגשי אשם קשים (פרידמן 1996, פרק : 6).

וויניקוט טבע את המושג: "האם הטובה דיה"- The Good Enough Mother - מושג העומד מול האם האידיאלית או המושלמת (Winnicott 1960). מושג זה מסלק את התובענות האינסופיות מהאמהות, ומאפשר לאמהות למצוא את האיזון בין הטיפול בילד ובין הדאגה לעצמה. אם המאפשרת לעצמה לכעוס על ילדיה, לפעמים לרוות נחת מילדיה ולפעמים להתאכזב מהם. אם המטפלת בילדיה ומאפשרת להם לטפל בה.

אימהות ואבהות – Production or Reproduction

צ'ודרו (Chodorow 1978), מדברת על התפתחות שונה של בנים ובנות, בהקשר לחלוקת התפקידים הקבועה בין המינים. לפי חלוקה זו ההורה הראשוני הוא בדרך כלל האם, שבגלל ערכי החברה הפטריארכלית, היא נותנת ערך רב יותר לזהות הגברית. הבת, המזדהה עם אמה, נבנית מתוך תהליך של התקשרות וכדי ליצור את זהותה המינית היא אינה חייבת בהיפרדות. ואילו הבן, כדי ליצור את זהותו הגברית, צריך ליצור מרחק מן האם ולהזדהות עם האב. הזהות של הבן, לכן, מתחזקת על ידי היפרדות ויצירת גבולות, ואילו זהות הבת מתבססת על ידי המשכיות ויצירת קשר עם אחרים. לטענת צ'ודרו, הזהות המגדרית של האישה היא יציבה יותר מזו של הגבר, שהרי הוא עובר מהזדהות עם האם להזדהות עם האב, ולומד להגדיר את עצמו במושגי שלילה: אני לא בת, אני לא אבא.

אצל בנות נוצר קושי כשהן מגלות שזהותן אינה זוכה להערכה חברתית כמו זהותו של הבן. גילוי זה יוצר בעיות בדימוי העצמי שלהן ומשפיע לרעה על התייחסותן לאם.

כדי להוכיח את גבריותו, על הבן **לעשות** - (Doing). ואילו הבת, כדי להוכיח את נשיותה, יכולה פשוט להיות - (Being).

השתחררות מחוסר שוויון חברתי, על פי צ'ודרו, צריכה להתבסס על ארגון מחדש של ההורות, קרי, הורות משותפת. כך תכלול האימהות יותר יכולות לאוטונומיה ואינדיווידואציה יחד עם יכולות של אמפתיה והענקה, והאבהות תכלול יכולת לאמפתיה והענקה יחד עם אוטונומיה והיפרדות.

אם נקבל את התיאוריה של צ'ודרו, בנים לא יידרשו להיפרדות קיצונית ולא יהיו מאוימים מבטווי רגש ואינטימיות, ובנות יוכלו לאפשר לעצמן היפרדות ללא רגשי אשמה וייפתחו יחסי תלות בוגרים הנשענים על אוטונומיה וקשר. לגבי הגברים יש לנו בינתיים רק רסיסים של מחקר. גישתה של צ'ודרו מדגישה כי במשפחות שבהן גברים שותפים מלאים בגידול הילדים, ונשים משלבות אימהות עם עבודה מחוץ לבית, גדלים ילדים וילדות מאוזנים יותר שאינם מוגבלים בתפיסות מגדריות. במשפחות כאלה האימהות והאבהות לא משועתקים במתכונת הקיימת.

האמת על אימהות

כנגד הספרות המתקתקה והפשטנית בנושא אימהות, הבאה לביטוי בצירוי הנשים אצל רנאר ובצירוי המדונות המעורטלות אצל רפאל, אני מציעה להביא סיפורי אימהות המהווים חקירה לא מצונזרת על אימהות, חקירה שמאפשרת לקבל תמונה של אמביבלנטיות וסתירות באימהות, והזדמנות ללמידה הנמשכת כל החיים.

הספר "אימהות חושבות" בעריכת קמיל פרי וקייט מוזס, 1999, הוא אסופה של 37 מאמרים המספרים על החוויות המשותפות לנו ולנשים אחרות. הסיפורים כוללים קשת רחבה של נושאים, החל בלידה וכלה במותו של ילד. נושאים כמו חושניות בינקות קשיים שילדינו גורמים לנו בחיי המין ובדימוי העצמי שלנו, בחינת חסרונותיה של אמנו, והאמביוולנטיות בה מתייחסת החברה לאימהות.

רעיון שעובר כחוט השני בכל המאמרים בספר, הוא הרעיון שיש חשיבות עצומה לגידול ילדים בהקשר חברתי-אנושי, גידול ילדים מחייב את ההורים להתבונן בכנות באור ובחושך כאחד, וכן לחשוף ולתת לגיטימיות גם לרגשות חיוביים וגם לרגשות שליליים (ריץ' 1989).

אני רואה לנגד עיני את האימהות שמזה שנים לא ישנות לילה שלם ברציפות, הן משכימות את ילדיהן שבעה ימים בשבוע, רצות לעבודה, אוספות את ילדיהן מהגנים ומבית הספר, רצות הביתה להכין ארוחת ערב, לא לפני שהשלימו קניות לבית, מכבסות, נאבקות על חינוך הגון לילדיהן, הרות שוב, מתעוררות מחלום שנקטע לקול בכיו של ילדן. לו יכולנו להציץ אל תוך חלומותיהן והזיותיהן של האימהות הללו, יכולנו לראות כאב וזעם, אהבה וייאוש. זוהי אלימות ממוסדת המעוותת את חוויית האימהות ואינה תלויה באם האחת, הפרטית (ריץ' 1989).

השפעת האימהות על מיצובן החברתי של נשים

(חקר-פלגי 2003).

דפוסי האמהות החלו להשתנות בסוף המאה ה-18, בעקבות המהפכה התעשייתית ועליית הקפיטליזם המודרני. אחד הביטויים השינויים זה היה חלוקת העבודה בין גברים ונשים: גברים עבדו בעיקר במרחב הציבורי של כלכלה ופוליטיקה, ואילו נשים וילדים ירשו את המרחב הפרטי- הביתי. לא תמיד היו הדברים כך. לפני המהפכה התעשייתית עבדו רוב האנשים בבית או בקרבתו. גברים ונשים עבדו מבוקר עד ערב וילדיהם עבדו לציידים. ילדים, כמו בני המשפחה המורחבת (סבים וסבתות, אחים ואחיות) עזרו באחזקת הבית ובגידול אחיהם ואחיותיהם הקטנים, וכך רכשו הכשרה בתחומי חיים שונים. תהליך התיעוש הפריד בין הבית למקום העבודה מבחינה פיזית (שלוי 1997).

בעולם המערבי של המאה ה-20, התבססה התפישה שאימהות היא "טבעית" לנשים ולכן עליהן למלא את התפקיד הטבעי להן. עבודת האם מחוץ לבית נתפשה כרע הכרחי. תפישה זו יצרה זהות בין צרכי האם וצרכי הילד, והאמהות נדרשו לאהבה מוחלטת ללא ביטוי של אמביבלנטיות או של רגשות שליליים (פרידמן, 2007, עמ': 192). התיאוריות הפסיכולוגיות של פרויד, בולבי ואחרים חזקו את התפישה החברתית הזו והתעלמו מגורמים נוספים כמו גנטיקה, סביבה חברתית או אופי הילד/ה. דורות של אימהות מצאו עצמן אחראיות בלעדיות לילדיהן וילדותיהן והן הואשמו בכל המחלות, ההפרעות והרעות שפקדו את הילד/ה. המושג "הורים" התייחס בפועל רק לאם וכך הפכו רגשי האשמה למרכיב דומיננטי בחוויית האימהות. צפייתן של אימהות מעצמן להיות "האם המושלמת" גרמה לנשים רבות להרגיש כשולן ורגשי אשמה כלפי ילדיהן.

התנועה לשחרור האישה, שהתפתחה החל משנות ה-60 של המאה ה-20, הביאה לנשים את המסר של הגשמה עצמית. יותר ויותר נשים החלו לעבוד מחוץ לבית ופתחו קרירה משלהן. אך למרות יציאת נשים מהבית, אצל האבות לא חל שינוי בולט, הם לא לקחו על עצמם אחריות על משק הבית, וזו נשארה, כבעבר, על כתפי הנשים. שני התפקידים של האישה, עבודה וקרירה מחוץ לבית ואחריות על הבית והמשפחה יצרו קונפליקט מתמשך בקרב נשים.

3. אלימות והטרדה/התעללות מינית וקשר ההשתקה

הסקרים אומרים שכל אישה שלישית תעבור סוג של תקיפה מינית, מהטרדה מילולית ועד לאונס. סקר שהתפרסם על ידי מרכז הסיוע לנפגעי ולנפגעות תקיפה מינית (2011), הראה

ש 80% מהנשים בתל אביב הוטרדו מינית במרחב הציבורי. 40,000 נשים מתקשרות לקווי החירום של המרכז מדי שנה. כרבע מהמתלוננות הן בגירות המתלוננות על פגיעה בילדות. רוב הנשים שהותקפו מרגישות אשמה ולכן לא מדווחות על התקיפה.

יש להדריך נשים לזהות "נורות אזהרה אדומות" באינטראקציה הזוגית:

1. אם הוא משפיל אותך או גורם לך להרגיש רע עם עצמך.
2. אם הוא מאלץ אותך לקיים יחסי מין או תנחות מיניות שאינן מקובלות עליך.
3. אם הוא מונע ממך להיפגש עם חברים/חברות/בני משפחה או ללכת לעבודה.
4. אם הוא מאיים בהתאבדות אם לא תאפשרי לו את מבוקשו.
5. אם הוא מאיים או משתמש בנשק כלפיך.
6. אם הוא לוקח את משכורתך או מונע אותה ממך.
7. אם הוא פוגע בך פיזית, אפילו פעם אחת.
8. אם הוא מאיים עליך, על ילדיך או על חיית מחמד שלך.
9. אם הוא משתמש במשפטים כמו: "אני מסמס לך כל היום, איפה את?"
10. אם הוא מאיים שיפנה לרווחה והם ייקחו ממך את הילדים.

נורות אזהרה אלה קיימות בכל רובדי החברה ובכל מגזרי האוכלוסייה. אונס קבוצתי המתפרסם בכלי התקשורת גורם לנו לזעזוע עמוק. בדרך כלל עולים הסברים המאפיינים את הבנות שנאנסו, למשל כבנות ש"נותנות". הגיע הזמן ללמד הן את הבנים והן את הבנות לקחת אחריות על היחסים ביניהם מתוך כבוד ומרחב אישי נקי מתפיסות סטריאוטיפיות של עליונות גברית או/ו נחיתות נשים. זיהוי "נורות אדומות" יאפשר מניעת הסלמה של אלימות בקשר הזוגי.

בתי הספר מוזמנים להפעיל את התכנית: "התבגרות מכבדת ומכובדת למניעת אלימות בחברות ובזוגיות", (חוזר מנכ"ל תשס"א, 1 באפריל 2000). (מלצר 2011), זיו רז (2009).

מהי הטרדה מינית?

ההגדרה הסוציולוגית של דה ליון משנת 1989 להטרדה מינית היא: "כל מגע לא מוזמן, לא מקובל ולא הדדי, הערה, רמיזה, בדיחה או תשומת לב המעליבה או פוגעת באדם המעורב וגורמת לו להרגיש מאוים, מושפל, או נבוך".

האלמנט העיקרי העולה מן ההגדרה הוא אלמנט הכוח. הביטויים של הטרדה מינית בין ילדים הם: הורדת מכנסיים ותחתונים בכוח, הרמת שמלה או חצאית, נשיקה שלא מרצון, נגיעה ואחיזה באברי מין, הטרדה מאורגנת ואיומים מילוליים לאונס. (גלעדי 2004: 122).

יש ללמד מבוגרים ונוער את החוק למניעת הטרדה מינית. החוק המציין חמשה סוגים של הטרדות מיניות אסורות:

- * סחיטה מינית באיומים.
- * מעשה מגונה אסור-התחככות מינית במי שלא רוצה בכך, או נשיקה "מינית" כפויה.
- * הצעות מיניות חוזרות לאדם לאחר שזה סרב.
- * התייחסות חוזרת לאדם המתמקדת במיניותו.
- * ביזוי או השפלה ביחס למינו או למיניותו של אדם.

יש להעמיק את המודעות לקשר בין הטרדה מינית ובין כבוד האדם, חירותו ופרטיותו והשוויון בין המינים.

על ציבור הנשים בישראל לממש תהליכים של הרחבת מודעות כדי שנים תלמדנה לומר בקול צלול ובטוח את ה"לא" אשר הופך התנהגות בלתי רצויה להטרדה מינית אסורה על פי החוק. על בתי הספר להורות, מכללות ואוניברסיטאות לקחת חלק הרבה יותר פעיל בהעמקת התודעה הציבורית לנזק האדיר הנגרם לקורבנות, בנות ובנים שהותקפו מינית. (קמיר 2009). בתהליכי ההכשרה למנחי קבוצות הורים יש הזדמנות לפתוח טראומות ואירועים מגדריים שנחו על ידי הלומדות/ים במהלך החיים (ראו גם למדן 2010). העלאת המודעות והתובנות לאירועי העבר תעצים את המנחות/ים ברמה האישית, תעשיר את עולמן/ם המקצועי ותאפשר להן/ם לשנות את מרחב ההנחיה ולהכניס לתוכו סוגיות שנוגעות ביחסי מגדר ובאירועים בעלי אופי מגדרי.

4. מסרים של חינוך מגדרי בחברה ובמערכת החינוך

בקבלנו את העובדה שיש שוני בין נשים וגברים, חשוב לנו לבחון מהן ההשלכות לכך בחיי היום יום של המין האנושי.

היום, יותר מתמיד, עלינו לעסוק בהשלכות החברתיות המגדריות של אותו שוני ביולוגי. לאור העובדות הכואבות והמשפילות של הדרת נשים במרחב הציבורי, באוטובוסים, בטקסי סיום בצה"ל ועוד.

עלינו להגביר ולהעמיק את המודעות האישית והחברתית להשלכות של הדרת נשים על הנשים ועל אופי החברה בה אנו חיים: ירידה במעמדן ובערכן של נשים והיותן פגיעות יותר וחשופות יותר לקורבנות, לזלזול ולהשפלה.

עבודות מחקר שבדקו אינטראקציות בכיתה גילו, שבנים משתלטים על הדיונים, מעליבים את הבנות ומטרידים אותן מינית במהלך השיעורים ומחוץ לכיתה. תגובת הבנות, על פי מחקרים אלה, היא תגובה פסיבית או בריחה מה"מערכה", והתרחקות ממקור ההטרדה. (קליין 1998). מחקר שבדק אינטראקציה בבית הספר מחוץ לכיתה, גילה שבנים משתלטים על המרחב הציבורי, במגרשי המשחקים, ודוחקים את רגלי הבנות לשוליים כצופות.

מחקרים שבדקו אינטראקציה בין מורים לתלמידים, מלמדים, שמורים מקדישים יותר זמן הוראה לבנים מאשר לבנות. בנים זוכים לשאלות ברמת חשיבה גבוהה יותר (על פי הטקסונומיה של בלום), הם זוכים להערכה על סמך הישגים אינטלקטואליים לעומת הערכה על סדר, ניקיון והתנהגות קונפורמית לה זוכות הבנות. נמצא גם שמורים מעודדים בנים למנהיגות, ללמידה עצמאית ולהישגים לימודיים, יותר מאשר בנות (למדן 1997).

מחקר פורץ דרך של קליין 1998, בא לחקור באילו תנאים נבנים היחסים בין בנים ובנות על יחסי כוח, ובאילו תנאים הם נבנים על עקרונות אחרים. מתי ובאילו תנאים יחסי המגדר מבוססים על יחסי שוויון ועל דמיון בהתנהגותם של בנים ובנות, ומתי לבנות יש כוח רב יותר מאשר לבנים? נבדקה גם שאלת האינטראקציה בין מורים לתלמידים, דרך השאלה: באילו תנאים ובאילו הקשרים יחסם של המורים אל הבנים והבנות שיווני, מתי הוא בידולי, ול"טובת" מי- בנים או בנות?

הממצאים הראו שבבית הספר שבו האתוס הפדגוגי הוא דמוקרטי ויש בו מסגרות להסדר קונפליקטים בדרך של משא ומתן, ובשלילת השימוש בכוח, נחצו הגבולות בהבדלים מגדריים בין בנים ובנות.

לעומת זאת בבית הספר שדגל באתוס של תחרותיות בהישגים לימודיים, התפתחה כוחנות ומאבק על שליטה. הבנים פיתחו דפוסים של עליונות גברית והפגינו הטרדה המכוונת למיניותן של הבנות ולהדגשת חולשתן. נראה, אם כך, שמאפייני המגדר הם הקשריים ותלויים במבנה המערכת ובדיאלוג בין הנפשות הפועלות במערכות החינוך. מבנה ארגוני סימטרי-שוויוני מחולל יחסי מגדר שוויוניים יותר מאשר מבנה ארגוני כוחני ואי-שוויוני. האחרון משפיע יותר על רדיפה אחר כוחנות ועליונות של בנים על בנות.

ההכרה בחשיבות החינוך לשוויון בין המינים מחד, והעשייה החינוכית-מגדרית בגני הילדים ובבתי הספר מאידך, מאפשרות חשיבה ביקורתית בכל הנוגע לסטריאוטיפים, לערכים ולהתנהגויות בקרב תלמידים ומורים/ות. כמו כן החשיפה לפעילות מגדרית וההתנסות בה, מאפשרות לבנים ולבנות להתבונן בעצמם, להכיר בכישוריהם ולהאמין ביכולותיהם ללא מגבלות מגדריות.

חוקרות רבות מדגישות את חשיבותה של המודעות ל"עיוורון למגדר" בקרב אנשי חינוך בכל הרמות. לטענתן, על אנשי החינוך, הורים, מנחי קבוצות הורים, חוקרים ומורים להיות ערים לגילויים של יחסי כוח מגדריים בהתנהגויות של ילדים. "עיוורון" זה מונע מאנשי חינוך להפעיל שיקול דעת בהתערבות במצבים קיצוניים של מאבקי כוח. מה שחשוב כאן הוא הקניית ערכים שהיא הבסיס לכל התנהגות אנושית.

בקבוצות הורים יש להגדיר כמטרה דיבור חפשי וגלוי על סיטואציות בעלות אופי מיני. החופש לדבר באופן גלוי מאפשר להורים ולמנחים להתמודד עם מקרים של אלימות ואלימות מינית בגן ובבית הספר.

הדרך לשינוי המחר מתחילה בחינוך מגדרי ובלמוד של תכנים מגדריים בתכניות של הכשרה מקצועית למנחי הורים ובהשתלמויות. מנחי קבוצות הורים שייפתחו ראייה חברתית מגדרית יחילו אותה על חייהם, על הוויית מערכות החינוך והחברה ועל ההורים בקבוצותיהם.

5. נשים ואימהות בעולם העבודה

האם מהרגע בו הפכו נשים ל'אמהות' אין להן יותר מקום בשוק העבודה הרגיל? אי אפשר שלא להבחין שבקרב המעסיקים קיים מעין קשר של שתיקה לגבי קבלתן של אמהות, בעיקר אמהות לילדים קטנים, לעבודה. שכן כאשר שניים מתמודדים על מקום עבודה, האחת - אם, מנוסה, אינטליגנטית, משכילה וחרוצה, והשני- אב, חפשי מדאגות של ילדים ומשק בית (שהרי לרוב האם היא האחראית לתחומים אלה), אין כמעט ספק מי יקבל את העבודה. מיה לוי (2011), מכנה תופעה זו אימופוביה, ומסבירה שבפוביה, כמו בפוביה, אין הגיון ולא כדאי לנסות להבין.

נשים מופלות בשוק העבודה ולא רק בשל היותן אמהות אלא גם בשל היותן צפויות להיות אמהות, אמהות בפוטנציה... לוי מעידה שעברה חוויה כזו גם כשהעידה על עצמה שהיא רווקה,

חופשייה, לא מתכננת להביא ילדים לעולם בחמש השנים הקרובות, אין לה בן זוג, ולמעשה ה"חתן" היחיד בו היא מעוניינת כיום הוא המשרד המיועד לה!

קבוצות הורים הן מרחב טבעי לעידוד אמהות לעמוד על זכויותיהן לשוויון הזדמנויות בתעסוקה ולצמצום האפליה הנוהגת במקומות העבודה. מנחים מודעים ידברו על חוק שוויון הזדמנויות בעבודה ומשמעותו המעשית לכל אחד ואחת בקבוצה. החוק אוסר על המעסיקים להפלות בין דורשי עבודה, מחמת מינם, מעמדם האישי או הריון והורות. מעסיק העובר על החוק צפוי לסנקציה פלילית, כמו גם לתשלום פיצויים לעובד/ת מופלה/ית.

המצב בו נאלצות נשים להתמודד עם שאלות מביכות על כוונתן ללדת, או על מצבן האישי-משפחתי (נשואות או רווקות) הפכה זה מכבר לנורמה נפוצה ומקובלת בקרב מעסיקים.

שאלת שאלה נוספת- האם אמהות הן עובדות פחות יעילות מנשים שאינן אמהות? מגברים? מאבות? מדוע נזקקת החברה לחוק מרתיע כל כך? מדוע נתפסות אמהות כעובדות נחותות בהשוואה לגברים למשל? כיצד חדרה לחברתנו האימופוביה? (בלשונה של לוי). מדוע לא עולה השאלה ביחס לגברים היוצאים למילואים?

מחקרים מראים כי דווקא הלחץ בו נתונה האם העובדת בגלל מספר שעות העבודה המצומצם שלה (שכן עליה להספיק לאסוף ילדים ממסגרות הטפול והחינוך שלהם), מגביר את רמת התפוקה שלה.

אך הפתרון האמיתי איננו בחקיקה, שהרי המעסיקים ימצאו דרכים להפלות נשים בשלב הקבלה לעבודה, במתן שכר נמוך משל גברים-עובדים ובחסימת התקדמותן. הפתרון טמון בשינוי תפיסה ובהבנה ששוק העבודה בנוי עדיין על יסודות גבריים. "עובד טוב" הוא מי שיכול לעבוד עד שעות מאוחרות, או מי שאין לו מחויבות לבית ולילדים. עובד טוב בנוי על סטנדרט גברי. כאשר שעות העבודה בארגון הן נוקשות, והישארות בעבודה עד שעה מאוחרת היא סימן לרצינות ולמחויבות, נאלצות נשים (ולא גברים) "לבחור" בין עבודה למשפחה. ההנחה היא שאצל נשים (ולא אצל גברים) חיי המשפחה עומדים מול דרישות העבודה, ולכן רבות לא מתקבלות כלל לעבודה ואחרות נתקלות ב"תקרת זכוכית" החוסמת את דרכן לקידום, תקרה שהפכה זה מכבר ל"תקרת בטון" אטומה ומוצקה.

וכאן המלכוד: קיימת ציפייה חברתית שנשים יתנו עדיפות למשפחה. אלה שלא נוהגות כך נחשבות לאמהות רעות, אלה שכן נוהגות כך נחשבות "ללא רציניות" בעבודה (זרעאלי 1999).

מלכוד זה חייב להיות מוצג בתכנית הלימודים של מנחי קבוצות הורים. יש לדון בו כבר בשלב ההכשרה, כדי שהמנחים עצמם ישתחררו מפרדיגמות מגדריות ממלכדות. אני מאמינה שתוך כדי חשיפת המנחים לאפליה הרווחת כלפי נשים ואמהות בשוק העבודה וכניסתם לתהליך של מודעות אישית ומקצועית, ייפתח גם הסיכוי ליציאה ממלכוד זה.

לאחר ההכשרה, בעבודתם עם הורים, יוכלו המנחים להעמיק את המודעות של אמהות ואבות ליחס המפלה בעולם העבודה, ולחפש יחד כוחות להשתלב בעבודה, ודרכים לשלב בין שני העולמות- אמהות ועבודה, קריירה ומשפחה.

לסיכום

מנחי הורים שיש להם ידע על שוויון הזדמנויות מגדרי ומודעות לחשיבותו, עשויים לפתוח בפני ההורים צוהר לנקודות מבט חדשות ובכך להשפיע על תפיסתם ההורית. תפיסה מגדרית שוויונית, מזמנת להורים אפשרויות שלא הכירו ואתגרים חדשים להעצמת הורותם ולחיצוק יכולותיהם,

ונותנת לנשים ולגברים כאחד לגיטימציה לרגשות ולהתנהגויות אנושיות וחיזוק להיותם שווי ערך בהורותם ובזוגיותם.

ולסיום, על תכני הקורס למגדר להיות מקושרים להורות ולהנחיית הורים. ככל שירבו הדוגמאות והדילמות המגדריות שיועלו בקבוצות ההורים, תתחזק המודעות ויובן ההקשר החברתי בין הורות ומגדר. מאגר של דילמות מגדריות שייאסף בקפידה בכל בית ספר להורים יאפשר לימוד והעמקה והשתחררות מעיוורון למגדר ומפרדיגמות מגבילות (למדן 2010).

מקורות

אורטנר, שרי ב', "האם היחס בין הנשי לגברי הוא כמו היחס שבין הטבע לתרבות?!", בתוך: *דרכים לחשיבה פמיניסטית*, בעריכת: ניצה ינאי, תמר אלאור, אורלי לובין, חנה נוה, תמי עמיאל-האוזר, האוניברסיטה הפתוחה, 2007.

אלכנסדר, אסתר, 1997, "דמותה של אפליה- נשים בעבודה", בתוך מאור ענת (ע), *נשים הכוח העולה- קידום נשים בעבודה- ניפוץ תקרת הזכוכית*, ספרית פועלים.

בן ישראל, רות, 1996, "שכר שווה: אשליה או מציאות? הרהורים לאור חוק שכר שווה לעובד ולעובדת התשנ"ו-1996". בתוך מאור ענת (ע), 1997, נשים הכוח העולה- קידום הנשים בעבודה-ניפוץ תקרת הזכוכית. ספרית פועלים.

גלעדי, איילה, 2007, "הטרדה מינית בגנים ובבתי הספר בקרב ילדים בגילאי 4-7.5", *הד הגן*, יוני 2007, 18-22.

גלעד, אתי, 2010, "להיות אישה, להיות מנהיגה- תפיסת דמות האישה ודמות המנהיגה בקרב סטודנטיות בהכשרת מורים: השוואה בין תרבותית", בתוך: *דיאלוג מגדרי בחינוך בין תיאוריה למעשה*, בעריכת גלעד אתי, שכטר מרים ומלאת שוש, הוצאת משרד החינוך המנהל הפדגוגי הממונה על המגדר והשוויון בין המינים בחינוך והמכללה האקדמית לחינוך אחווה.

הקר-פלגי, ענת, 2003, *מאי מהות לאימהות- חיפוש פסיכואנליטי פמיניסטי אחר האם כסובייקט*, הוצאת עם עובד

הררי, ענת, (ע), 2009, *מאה אימהות- מאה זיכרונות*, הוצאת בבל.

זיו רז, 2009, *תהליכים דינמיים בהתפתחות יחסים של שליטה וכוחנות בגיל התבגרות*, הוצאת משרד החינוך/שפ"י.

חוזר מנכ"ל, ניסן תשס"א, 1 באפריל 2000, "התבגרות מכבדת ומכובדת- למניעת אלימות בחברות ובזוגיות".

יזרעאלי, דפנה, 1999, "המיגדור בעולם העבודה", בתוך ד. יזרעאלי, א. פרידמן ועמיתותיהן, *מין מיגדר ופוליטיקה*, תל אביב, קו אדום, 167-216.

למדן אראלה, 1997, "גי'נדר במערכת החינוך והבניית עול העבודה", בתוך ענת מאור (ע), *נשים הכוח העולה- קידום הנשים בעבודה- ניפוץ "תקרת הזכוכית"*, ספרית פועלים.
לוי מיה, 2011, "אימופוביה – על אפליית נשים בקבלה לעבודה", *באתר טיפת חלב ברשת*, פורסם ב- 10.6.2011

למדן אראלה, 2010, "אישה אינה נולדת אישה היא נעשית אישה-סטודנטיות להוראה מספרות על חוויות מגדריות בחייהן", בתוך: *דיאלוג מגדרי בחינוך בין תיאוריה למעשה*, בעריכת גלעד אתי, שכטר מרים ומלאת שוש. הוצאת משרד החינוך, המינהל הפדגוגי, הממונה על המגדר והשוויון בין המינים בחינוך. ואחווה- המכללה האקדמית לחינוך.

מאור, ענת (ע), 1997, *נשים הכוח העולה- קידום נשים בעבודה- ניפוץ "תקרת הזכוכית"*, ספרית פועלים.

מלאך-פינס, אילה, 1997, *הפסיכולוגיה של המינים*, פרק 13, האוניברסיטה הפתוחה.

מלצר אריאלה, 2011, *אהבה בשחור לבן - מאבקי כוח ושליטה בזוגיות*. הוצאת משר החינוך/שפ"י.

נרדי חן, 1992, גברים בשינוי בדרך לגבריות אחרת, הוצאת מודן- הוצאה לאור

פרידמן אריאלה, 1996, באה מאהבה- אינטימיות וכח בזהות הנשית, הקיבוץ המאוחד.

פרידמן אריאלה, 2007, "אימהות בראי התיאוריה", בתוך: דרכים לחשיבה פמיניסטית, מבוא ללימודי מגדר, האוניברסיטה הפתוחה.

פרידמן אריאלה, 2011, מחוברות, אימהות ובנות, הקבוץ המאוחד.

פרויד, ז, 1954, שלוש מסות על התיאוריה המינית, מרחביה, הקיבוץ הארצי, השומר הצעיר.

קליין אסתר, 1998, "תהליכים של הבניית מגדר בבתי ספר", בתוך: מיניות מגדר וחינוך: בעריכת שלסקי שמחה 2000, הוצאת רמות.

קמיל פרי וקייט מוזס (עורכות), 1999, אימהות חושבות, נשים כותבות את האמת על אימהות. הוצאת מודן.

קמיר אורית, 2009, זה מטריד אותי, לחיות עם החוק למניעת הטרדה מינית, הקיבוץ המאוחד.

שלסקי, שמחה (ע), 2000, מיניות ומגדר בחינוך, הוצאת רמות.

ריץ' אדריאן, 1989, ילוד אישה, : פרק תשיעי: אימהות ובנות, 254-292, הוצאת עם עובד.

שיהי, גייל, 1985, מפלסי דרכים, זמורה ביתן- מוציאים לאור.

שלי אליס, "שינוי המושגים 'עבודה' 'משפחה' ו'עמדה'", בתוך: מאור ענת, (ע), 1997, נשים הכוח העולה- קידום נשים בעבודה- ניפוץ תקרת הזכוכית, ספרית פועלים

***Chodorow Nancy, 1978, The Reproduction of Mothering- Psychoanalysis
And the Sociology of Gender, University of California Press.**

***Winnicott, D. W., The "Nurture Process and the Facilitating Environment,"
New York: International University Press, 1960**